

Світлана Горова,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб., докторант НБУВ,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ. БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ ТА ОСОБА

У статті розглянуто основні проблеми впливу на суспільство в цілому, громадські групи або індивіда процесу громадської інформатизації у зв'язку з активним розвитком інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Аналізується розвиток інформатизації, її вплив на суспільство, на його соціальні складові. Обґрунтовується закономірність цього процесу в історії суспільного розвитку, необхідність його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. При цьому традиційні бібліотечні установи замість прогнозованого скептиками для них відмирання можуть стати ефективним інструментом цього процесу.

Ключові слова: інформатизація, електронна інформація, ІТ-субкультура, нове інформаційне виробництво, інформаційний вплив, бібліотечні установи.

Громадська інформатизація є ознакою нового етапу розвитку цивілізації, пов'язаного з еволюцією соціального організму: вдосконаленням соціальної структури, зміцненням внутрішньосупільних зв'язків, необхідністю підвищення якості та інтенсивності внутрішньосупільних інформаційних обмінів. Ці процеси відбуваються під зростаючим тиском негативних впливів навколишнього середовища на цивілізацію. Цей тиск вимагає розвитку її в напрямі формування цілісного загальноцивілізаційного організму. «Природа вводить в дію всі нові і нові принципи відбору зі свого арсеналу. Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенційних можливостей. Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [1, с. 90]. А значить, тема сучасної інформаційної еволюції, її впливу на людину стає дедалі більш актуальною.

При цьому особливе значення в громадському інформаційному процесі мають бібліотечні установи. Це обумовлено, насамперед, традиційною суспільною роллю бібліотек як центрів для накопичення

і зберігання суспільно значущих масивів інформації. Крім того, якщо говорити в цілому про систему культурно-освітніх установ, то саме в бібліотеках протягом останніх десятиліть спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів керування інформацією, введення її в активний громадський оборот. Під впливом трансформаційних потреб у суспільстві, по-перше, реалізуються методики більш ефективного, порівняно з минулим, забезпечення доступу до наявних у суспільстві інформаційних ресурсів формально для всіх категорій населення в усіх регіонах світу. Ці методики відповідають потребам більш глибокої самосвідомості членів суспільства як єдиного цілого шляхом засвоєння наявної основи інформаційного розвитку. Вони базуються на нових організаційних, правових і техніко-технологічних рішеннях, пов'язаних з інформаційною революцією, яка відбувається в останні десятиліття, з розвитком електронних інформаційних технологій.

По-друге, організація доступу до інформаційних ресурсів передбачає також можливість їх активного засвоєння та використання в практичній діяльності. При цьому слід зауважити, що порівняно з недавнім минулим, коли інформація високої якості, перш за все наукова, науково-практична, кращі зразки творів мистецтва та ін. були доступні фактично тільки колу фахівців, сучасні інформаційні технології різко розширили цей доступ і можливості творчого використання наявних інформаційних ресурсів.

Слід зазначити також, що доступ до інформації та можливість її використання є важливим стимулом активізації творчого потенціалу людей. І, таким чином, можна говорити про створення умов для різкого зростання творчого потенціалу суспільства як важливого аргументу у взаєминах з навколишньою дійсністю.

По-третє, взаємини людства з навколишнім середовищем вимагають активних дій, адекватних відповідей на посилення негативних впливів. Активні дії у відповідь на нові виклики дійсності повинні базуватися на створенні нової інформації.

Сучасна інформатизація розкриває нові можливості в цьому процесі для зростаючого числа творчих за складом інтелектуального потенціалу людей, створюючи умови для нового інфотворення. На нинішньому, початковому етапі цього масового процесу в ньому переважає стихійне інфотворення, з низькою якістю інформаційних продуктів, невисокою суспільною значущістю.

Як показує досвід, процес масового залучення людей у процес інфотворення, незрівнянний, навіть з огляду на недавні десятиліття, за чисельністю, поступово виділяє актуальні суспільно значущі напрями творчої інформаційної діяльності. Зустрічний процес у розвитку традиційної науки у всьому комплексі фундаментальних і науково-прикладних досліджень з освоєнням можливостей електронних інформаційних технологій, у свою чергу, підвищує ефективність цих досліджень і обіцяє вже в недалекому майбутньому продуктивний синтез у сфері зростання загального творчого потенціалу і його реалізації в необхідній практичній діяльності.

Таким чином, інформатизація, яка розвивається під впливом викликів сучасності, сприяє різкому зростанню нового інформаційного виробництва, що, у свою чергу, обумовлює вдосконалення системи соціальних інформаційних комунікацій, систем структурування, зберігання і підготовки до використання інформаційних ресурсів, інструментів пошуку й орієнтації у великих інформаційних масивах.

Слід зазначити, що з введенням в обіг електронної інформації, після того як отримала розвиток проблема комп'ютерного оснащення великих і середніх бібліотек, їх фонди почали збагачуватися інформацією на електронних носіях. Сьогодні дедалі частіше в бібліотечні установи звертаються замовники електронної інформації тих чи інших відомств і організацій, оскільки навіть при наявності своїх спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур вони не можуть постійно збирати, структурувати великі масиви інформації із широкого її тематичного спектра.

Інформаційна еволюція, бібліотека і людина вимогами сучасності активізують сферу своєї інфотворчості в напрямі професійної та громадської діяльності, а також усіх інших напрямів розвитку особистості в умовах інформаційного суспільства. Розвиток процесів інфотворчості, зростаюча увага до вивчення інформаційних ресурсів, можливостей їх продуктивного використання – характерна ознака і обов'язкова умова суспільного прогресу.

Слід зазначити, що новий, інформаційний етап розвитку людства показав на самому початку свого формування кілька істотних відмінностей від попередньої суспільної практики. Він проявився:

– у нерозривному зв'язку з активізацією глобалізаційних процесів, і темп поновлення суспільно значущих інформаційних ресурсів став

диктуватися інформаційними технологіями найбільш розвинутих країн світу;

– у життєво необхідній потребі постійного освоєння нової інформації зі зростаючою складовою інноваційних елементів, усвідомлення якої вимагає дедалі більших розумових зусиль, постійного самовдосконалення, порівнянню з темпами суспільних перетворень, а також розширення оперативної пам'яті інформаційного ресурсу, необхідного для практичної діяльності, індивідуального розвитку і повноцінного існування. М. Моїсєєв із цього приводу зазначає, що «весь процес самоорганізації живого світу можна викладати в контексті розвитку пам'яті» [1, с. 134].

Сучасний бібліотечний процес повинен також враховувати, що в ході розвитку інформатизації, крім індивідуального трудового внеску у сферу суспільної праці, дедалі більше членів суспільства, які включаються в роботу з інноваційними інформаційними ресурсами загального призначення, повинні приймати рішення, виробляти нову інформацію на базі існуючої, долучатися до творчої діяльності. При цьому запити, не пов'язані з конкретними потребами індивіда, вимагають більш високого рівня аналітики в роботі з інформацією.

Активізація процесу циркуляції інформації в суспільстві, зростаючі запити на її використання у всіх сферах суспільного життя зумовлюють об'єктивні процеси трансформації бібліотечних установ як центрів збереження та організації використання інформаційних ресурсів у нову інституційну якість, формують нові вимоги до сучасного бібліотечного обслуговування. Відбувається трансформація інформаційної функції в інформаційно-аналітичну.

В опублікованих роботах відзначається, що нова ієрархія націй і держав в інформаційному суспільстві буде визначатися ефективністю використання інформаційних ресурсів і якістю вироблення нової інформації з точки зору її суспільної корисності [2].

Слід враховувати, що у зв'язку з процесами виробництва нової інформації, які були різко інтенсифіковані, включенням у інформотворення все більш широких мас населення без відповідної професійної підготовки в інформаційних масивах сучасності збільшується обсяг низькоякісної, некорисної, навіть шкідливої, інформації.

Таким чином, пошук потрібної для ефективної суспільно значущої діяльності інформації стає все більш трудомісткою, проблемною ситуа-

цією і привертає до себе увагу дослідників з позиції задачі для самостійного вирішення. Це завдання на даному етапі розвитку інформатизації вирішується шляхом створення пошукових систем для орієнтування в інформаційних масивах, вдосконалення процесів структурування наявних інформаційних ресурсів і їх організації для цільового використання. І якщо перше з названих напрямів діяльності стало в основному прерогативою програмістів, то організаційно-матеріальною основою для розвитку двох наступних напрямів стають знову спеціалізовані аналітичні центри, дослідницькі фонди, а також сучасні інформаційні центри, у які перетворюються, у процесі своєї модернізації, традиційні бібліотеки [3].

Процеси глобальної інформатизації, здійснюючи свій вплив на держави і нації в цілому, з відповідною специфікою проявляються на рівні всієї системи соціальних структур і знаходять своє істотне відображення у свідомості кожного члена суспільства, кожного індивіда. Відсутність попереджувальних заходів нейтралізації негативних проявів такого впливу призводить до виникнення небезпечних тенденцій, пов'язаних з розвитком асоціальних складових у поведінці частини людей, вже привчених до Інтернету. Серед них: схильність до повного замикання інтересів людини у світі Інтернету. Величезні масиви інтернет-інформації сьогодні можуть задовольнити пізнавальні запити сучасної людини, побутові, ігрові та ін. Індивідуальне задоволення запитів на інформацію може створювати у людини ілюзорні відчуття придбання тих рольових функцій, які важкодоступні або зовсім недоступні в реальному житті. Люди, як правило, з недостатньо сильною волею для затвердження в реальному житті, створюють собі в інформаційних масивах Інтернету комфортний, цікавий, відповідний власним мріям і фантазіям світ, переносять у нього дедалі більше своїх інтересів із практики реального суспільного життя і відриваються від неї. Це створює проблеми не тільки для цього індивіда, а й для членів тих реальних соціальних спільнот, до яких він належить: для сім'ї, трудового колективу.

Формування ізольованих від громадських інтересів віртуальних інтернет-спільнот. Створюються такі спільноти на ґрунті подібності міжособистісних інтересів, пов'язаних з розширенням можливостей електронних інформаційних технологій, наукової, культурологічної, у тому числі релігійнознавчої, проблематики, різних творчих напрямів в

інформаційній сфері, а також у сфері об'єднання читацьких інтересів, ігрових уподобань тощо. Частково відображаючи реалії дійсності, інформаційна основа інтернет-спільноти не дає можливості для самостійного його функціонування. У цьому випадку мова йде про прояв суперечностей, пов'язаних з характерним для нашого часу соціокультурним процесом. Неформальне об'єднання комп'ютеризованої частини суспільства у своїй колективній свідомості викристалізувало власну субкультуру, культуру окремої соціальної спільноти [4], засновану на використанні інтернет-технологій як якісно нових засобів доступу до інформаційних ресурсів суспільства, засобів виробництва і ефективного використання інформації. Оскільки характерною особливістю цієї субкультури є використання Інтернету, очевидно, є всі підстави назвати її ІТ-субкультурою. Характерні особливості цієї субкультури пов'язані з тим, що:

– по-перше, вона сформувалася на ґрунті освоєння самих передових технологій, що забезпечують прогрес людства. Однак вона не може в найближчому майбутньому трансформуватися в самостійну культуру, оскільки не має економічної бази для свого відтворення і об'єктивно існує завдяки наявній загальнонаціональній зацікавленості в трансформації інформаційної основи суспільної еволюції, підвищенні ефективності використання інформаційних ресурсів, тобто у вирішенні завдань інформаційного етапу розвитку;

– по-друге, істотна відмінність ІТ-субкультури від інших субкультур, наприклад класу, регіону тощо, заснована на іншому рівні зіставлення інтересів. Якщо, наприклад, класове розходження інтересів ґрунтується на економічній базі, то ІТ-субкультура відрізняється певним рівнем освоєння інформаційної основи людської діяльності;

– по-третє, її прихильників об'єднує відчуття елітності, загального визнання в сучасному глобалізованому світі.

Слід зазначити, що істотним фактором видозміни сучасних інформаційних обмінів стало розвиток соціальних мереж – горизонтальних комунікацій у міжособистісному спілкуванні за допомогою інтернет-технологій [5, с. 16–25]. З точки зору вдосконалення соціальної структури суспільства цей вид спілкування має як позитивні, так і негативні аспекти.

Сучасні бібліотечні установи, включаючись у цей вид інформаційних обмінів, можуть відіграти позитивну роль в їх регулюванні. Позитивними моментами діяльності нових спільнот є те, що вони:

- дають змогу громадянам ефективно реалізувати своє право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України);
- формують громадянську позицію з тих чи інших суспільно значущих питань;
- можуть оперативного реагувати на зміну політико-правових умов;
- самі по собі не вимагають фінансової підтримки;
- існують без освіти, власної адміністративної вертикалі [5, с. 32].

На жаль, часткові переваги обертаються для таких спільнот і недоліками. Вони пов'язані з локалізацією інтересів учасників соціальних мереж в інформаційних обмінах, характерних за тематикою, колом інтересів та ін. Це властиво саме початковому етапу цього інформаційного процесу. Водночас для розвитку громадських інтересів цього недостатньо.

Слід констатувати, що з боку держави – направляючої і координуючої сили у функціонуванні вертикальних інформаційних потоків – процес розвитку соціальних мереж також не отримує належної уваги [6, с. 37]. Фактично, розбіжність реальних інформаційних проявів у соціальних мережах користувачів-громадян і громадських інститутів – створює серйозні проблеми у сфері суспільної солідарності. Відбувається внутрішньосуспільне розшарування. Воно пов'язане з тим, що до нинішньої інтенсивності інформаційних процесів, нових форм інформаційних обмінів свідомість деякої частини людей, перш за все людей старшого віку, є не готовою. У них виникають складнощі при освоєнні комп'ютерної техніки та сучасних інформаційних технологій, вони, користуючись традиційними джерелами інформації і комунікаціями, часто не визнають Інтернет як джерело достовірної інформації. При цьому відбувається певний внутрішньосуспільний розрив в інформаційних обмінах між поколіннями. Його пом'якшення також може стати одним з важливих напрямів бібліотечної діяльності.

У контексті поширення глобальних інформаційних впливів звертають на себе увагу прогнози футурологів щодо негативних зовнішніх впливів, пов'язаних з нерівномірним засвоєнням результатів науково-технічного прогресу в різних регіонах світу, що сприяє процесу розшарування за ступенем цього засвоєння також на рівні націй і держав [7]. Розвиток глобальних інформаційних процесів стимулює національне інформаційне виробництво і в сукупному впливі на свідомість сучасної людини створює зростаючий інформаційний тиск, якого він не відчував раніше.

У зв'язку з цим у нього на цьому етапі знизився поріг критичного ставлення до змісту інформації в соціальних мережах.

На міжнародному рівні в конфліктних ситуаціях інформаційні технології стали все більше застосовуватися як компонент військових дій, а останнім часом набули якості самостійної інформаційної, інформаційно-психологічної війни. Особливо небезпечна орієнтація агресорів на поразку ментальної свідомості людей.

Зростаючий вплив сучасної інформаційної сфери на людину викликає необхідність пристосування її свідомості до викликів, у цьому випадку інформаційним. Природно, що від успішності цього пристосування залежать перспективи буття і розвитку цивілізації. У суспільній практиці вже викристалізувалися кілька напрямів такої адаптації. Перший з них умовно можна назвати біологічним. Певна умовність цього терміна пояснюється соціальними і соціально-психологічними причинами, під впливом яких стає необхідною еволюція людського організму. Згідно з висновками академіка Н. Бехтеревої, «результати досліджень показують, що в мозку розвивається перебудова імпульсної активності ансамблів нейронів, які залежать від акустичних характеристик слів, від частоти їх застосування і від наявності або відсутності відповідного базису етнограф довгострокової пам'яті» [8, с. 4]. Хоча цей висновок був зроблений на основі аналізу мовного впливу на роботу мозку, і вся подальша практика впровадження електронних інформаційних технологій, і дослідження в цій галузі стверджують, що візуальна інформація в процесі роботи з комп'ютером значно більше стимулює біологічну трансформацію людини.

Слід, однак, відзначити, що темпи еволюції біологічного організму сьогодні не збігаються з темпами науково-технічного прогресу [9]. У зв'язку з цим суспільство використовує й інші форми своєї адаптації до сучасних інформаційних процесів. Одна з них – відбір і систематизація суспільно значущих ресурсів бібліотечними установами.

Практика роботи з електронними інформаційними ресурсами на сьогодні доводить продуктивність цього напрямку роботи на шляху створення спеціалізованих баз електронної інформації, трансформації на основі комп'ютерних технологій і використання Інтернету в бібліотечній діяльності, розвитку системи каталогів інформаційних ресурсів на всіх носіях і ефективних пошукових систем, орієнтованих на глобальні

масиви інформації. Ще однією ефективною формою адаптації суспільства до інформаційних реалій сьогодення є кооперація, у тому числі – бібліотечних структур, яка сприяє об'єднанню суспільно значущих ресурсів розвитку, інструментів обробки інформації, у тому числі й великих інформаційних масивів, організації ефективного використання інформації – забезпечення основного якісного показника розвитку інформаційного суспільства.

Висновки. Таким чином, розглядаючи розвиток інформатизації, її вплив на суспільство, на його соціальні складові, доходимо висновку про закономірності цього процесу в історії суспільного розвитку, необхідність його для якісного прориву цивілізації в майбутнє. При цьому традиційні бібліотечні установи замість прогнозованого скептиками для них відмирання можуть стати ефективним інструментом цього процесу.

Література

1. *Моисеев Н. Н.* Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – Москва : Мол. гвардия, 1990. – 351 с.
2. *Некlessа О. І.* Ordo Guadro – четвертий порядок: пришестья постсучасного світу / О. І. Некlessа // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика / уклад.: І. Ф. Кононов (наук. ред.), В. П. Бородачов, Д. М. Топольськов. – Луганськ : Альма-матер : Знання, 2002. – С. 26–48; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ : НБУВ, 2005. – С. 63–71.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 248 с.
4. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. – Київ : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 612; Політологічний енциклопедичний словник / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Укр. асоц. політологів ; упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – Київ : Генеза, 2004. – С. 641.
5. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства :

[монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 250 с.

6. Проблеми суспільної безпеки в процесі розвитку соціальних мереж : [монографія] / [В. Попик (кер. проекту), В. Горовий, О. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – 202 с.

7. Постчеловечество / науч. ред. М. Б. Ходорковский. – Москва : Алгоритм, 2006. – С. 6–7.

8. Бехтерева Н. П. Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека / Н. П. Бехтерева. – Ленинград : Медицина, Ленинградское отделение, 1971. – 152 с.

9. Коган В. З. Маршрут в страну информологию / В. З. Коган. – Москва : Наука, 1983. – С. 32; Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – С. 19–21.

References

1. Moiseev, N. N (1990). Chelovek y noosfera [Man and noosphere]. Moscow: Mol. Hvardyia [in Russian].

2. Neklessa, O. I. (2002). Ordo Guadro – chetvertyj poriadok: pryshestia postsuchasnoho svitu [Ordo Guadro – the fourth order: the advent of the post-hour holy]. *Hlobalizatsiia. Rehionalizatsiia. Rehionalna polityka – Globalization. Regionalization. Regional Policy*. Luhansk: Alma-mater: Znannia. pp. 26–48 [in Ukrainian]; Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society]. Kyiv. pp. 63–71 [in Ukrainian].

3. Onyschenko, O. S. (2011). Elektronni informatsijni resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Sotsiologhiia: korotkyj entsyklopedychnyj slovnyk [Sociology: A short encyclopaedic dictionary] (p. 612). Kyiv: Ukr. tsentr dukhovn. kul'tury; Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk [Political Encyclopedic Dictionary] (p. 641). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

5. Onyschenko, O. S. (2013). Sotsialni merezhi yak chynnyk rozvytku hromadianskoho suspilstva [Social networks as a factor in the development of civil society]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Popyk, V. I (2015). Problemy suspilnoi bezpeky v protsesi rozvytku sotsialnykh merezh [Problems of public safety in the development of social networks] (p. 37). Kyiv [in Ukrainian].

7. Postchelovechestvo [Post-humanity] (pp. 6–7). Moscow: Alhorytm. [in Russian].

8. Bekhtereva, N. P. (1971). Nejrofiziologicheskie aspekty psicheskoy dejatelnosti cheloveka [Neurophysiological aspects of human mental activity]. Leningrad: Medytsyna, Lenynhradskoe otdelenye [in Russian].

9. Kohan, V. Z. (1983). Marshrut v stranu ynformolohiyu [Route to the country informology] (p. 32). Moscow: Nauka [in Russian]; Horovyi, V. M. (2005). Osoblyvosti rozvytku sotsialnykh informatsiinykh baz suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Features of development of social information bases of modern Ukrainian society] (pp. 19–21). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017.

Svitlana Horova,

Cand. Sci. (Social Communications), Senior Research Associate,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Informative Evolution. Libraries and Person

The article discusses the main issues affecting the society as a whole, public groups or individuals in the process of public information in connection with the active development of information and telecommunication technologies.

The author analyzes the development of informatization, its influence on society and on its components. The regularity of this process in the history of social development, its necessity for a qualitative breakthrough of civilization in the future are substantiated. In this case, traditional library institutions instead of to die as skeptics predicted for them, can become an effective tool for this process.

Access to information and the possibility to use it are an important stimulus for activating the creative potential of people. And, thus, we can talk about creating conditions for a sharp increase in the creative potential of society as an important argument in relations with the surrounding reality.

Modern informatization reveals new possibilities for a growing number of creative people in accumulating of intellectual potential, creating conditions for new

infoproduction. At present, the initial stage of this mass process, with spontaneous infotainment and low quality of information products, low social significance, is under observation.

Keywords: informatization, electronic information, IT-subculture, new information production, information influence, library institutions.